

GLAVA V

DRVARSKA OPERACIJA

Sto je teža situacija bila za hitlerovske armije na istočnom frontu i na frontu u Italiji, to je sve neophodnija bila potreba za smirivanje prilika u Jugoslaviji. A Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije je tada bila takva snaga i tako znalački vođena da je nije bilo moguće uništiti klasičnim metodama hitlerovskog vođenja protupartizanskog rata. Zbog toga su se njemački generali odlučili na jednako lukav koliko i očajnički pokušaj, da kombiniranom operacijom zračnog i zračno-desantnog udara i istovremenog koncentričnog napada brdskih i motoriziranih jedinica unište u Drvaru prije svega Vrhovni štab NOV i njenog komandanta maršala Tita, i tako NOP obezglave, kada se već nije *mogao* uništiti.

Dugo i minuciozno su štabovi njemačke II oklopne armije i 15. brdskog armijskog korpusa pripremali ovu operaciju kojoj su njihovi operativci dali šifrirani naziv »Rösselsprung«. Kod nas u 8. korpusu i 9. diviziji ona je bila poznatija pod nazivom »Sedma neprijateljska ofenziva«, dok se danas u historiografiji naziva »Drvarska operacija«.

Neprijateljski obavještajci prikupili su vrijedne ali nedovoljno precizne podatke o našim snagama i njihovom rasporedu. Tako se npr., u zapovijesti¹⁵⁶) 15. brdskog armijskog korpusa 1. puk »Brandenburg« od 23. svibnja ističe između ostalog:

»U rejonu G. i D. Tiškovac—Strmica—Bos. Grahovo, nalazi se 9. divizija s Peuljskim i Grahovskim odredom, u ukupnoj jačini od 1500—1800 ljudi srednje naoružana. Dalmatinci su se pokazali malo borbenim. Moguća je njihova intervencija iz južnog pravca u cilju pojačanja 6. ličke divizije«.

Dok su ovi podaci o brojnom stanju i naoružanju bili gotovo precizni, dotle su česti pokreti i brze pregrupacije snaga divizije zbunjivali njemačko-četničke obavještajce. A što se tiče ocjene borbenosti 9. divizije, vidjet ćemo kako će komandant 1. puka »Brandenburg« već u prvim sudarima s njenim jedinicama, poučen gorkim iskustvom, biti prinuđen u svom operativnom dnevniku, sasvim suprotno od ove ocjene, priznati veliku borbenu vrijednost ovih snaga.

¹⁵⁶ > Arhiv VII — mikrotekn — NAV-T — 314-F — 563/413.

Deveta dalmatinska divizija bila je još od 11. svibnja u ovom rasporedu:

—• Treća brigada sa svoja tri bataljona u pratnji karavana s ranjenicima preko Plavna i Bukovice do Primorja, a s jednim bataljonom na položajima Marinkovci—Maleševci;

— 4. splitska brigada sa 1. 2. i 4. bataljonom na prostoriji Prolog—Odžak—Rujani oko 50 km daleko od Grahova, zatvarala je smjer Livno—Sinj, dok se samo njen 3. bataljon nalazio na Borovoj Glavi, gdje je zatvarao pravac preko Dinarskog planinskog prijevoja od Uništa prema Grahovu i Tičevu;

— 13. južnodalmatinska brigada na sjeveroistočnoj strani Livanjskog polja duž ceste Livno—Grahovo;

—• Grahovsko-peuljski odred bio je na položajima Tiškovac—Strmica.

Vrlo hitnom i strogo povjerljivom depešom »na ličnost komandanta — samo preko oficira«,¹⁵⁷⁾ dala je Komanda II oklopne armije 19. svibnja Komandi 15. brdskog armijskog korpusa zadatke kojima je kao cilj operacije »Rösselsprung« određen: »razbijanje neprijateljskog komandnog ustrojstva i pozadinske organizacije u prostoru Drvar, (Vrhovni štab sa savezničkim vojnim misijama) — Bosanski Petrovac (snabdjevački centar i aerodrom), kao i bandi i pozadinskih organizacija koji se zahvate u području operacije »Rösselsprung«. *Uspjeh operacije ima odlučujući značaj za cjelokupno vođenje borbe u unutrašnjosti zemlje i na obali.* Komandanti borbenih grupa moraju biti potpuno svjesni značaja operacije, da bi zahtijevali od svakog pojedinog vojnika odgovarajuće maksimalno zalaganje«.

Za početak operacije (dan X) predviđen je 25. svibnja 1944, s napomenom da on zavisi od pogodnog vremena za padobranski desant, što će Štab 2. oklopne armije javiti na dan X-1.

Bilo je predviđeno koncentrično angažiranje više borbenih grupa koje su na dan X imale otpočeti energično prodiranje prema Drvaru; iz rejonu Srba preko Trubara borbeni grupa 373. divizije; grupa Lapac, preko Kulen Vakufa na Vrtoče, grupa 92. motoriziranog grenadirskog puka iz Bihaća na Bosanski Petrovac, grupa 7. SS divizije kod Mrkonjić Grada prema Drvaru; borbeni grupa 2. domobranske lovačke brigade od Bos. Krupe na Bos. Petrovac; 105. SS ojačani izviđački bataljon (s potčinjenom SS oklopnom četom) od Livna preko Bos. Grahova na Drvar i ojačani 1. puk »Brandenburg« iz Knina preko Bos. Grahova i Tičeva na liniju Prekaja—Drvar.¹⁵⁸⁾

Štab 15. brdskog korpusa svojom strogo povjerljivom zapovijesti od 23. svibnja detaljnije je dao zadatak 1. puku »Brandenburg« koji je trebao prodirati pravcem što ga je branila 9. dalmatinska divizija.

Točkom 3. te zapovijesti naređeno je: »1. puk 'Brandenburg' kome su potčinjeni jedna streljačka četa i jedna pionirska četa 373. divizije i hrvatske borbene formacije, otpočet će pokret dana D u 5 sati iz rejonu Knina prema sjeveru, zauzet će brzo Bos. Grahovo i otuda će neodložno nastupati s više borbenih grupa u širokom frontu na liniju

¹⁵⁷⁾ Arhiv VII — mikroteka — NAV — N — T — 314 — F — 563/711—713.

¹⁵⁸⁾ Arhiv VII — mikroteka — NAV — N — T — 314-F-563/715 i 716.

Prekaja—Drvar, da bi odbio eventualno izvlačenje banditskih štabova i snaga koje bi se iz rejona Drvara kretale prema jugu i ove uništi. Obimno angažiranje snaga za specijalnu upotrebu« (trupova i četnika).

Dalje je zapoviješću bilo regulirano: da će 105. SS izviđački bataljon nastupati iz Livna preko Bos. Grahova na Drvar, te da će se zapovijest za pripremu napada izdati na dan D-1 pod šifrom »Konferencija komandanata + datum«, a konačna zapovijest za pokret dana D pod šifrom »Blücher«. Ako bi se zbog nepovoljnih prilika za padobranski desant napad trebao odgoditi, javit će se parolom »Zakašnjenje voza« (Zugverspätung). Za pripadnike pridatih dijelova, koji se nisu borili u njemačkim uniformama (četničke formacije) bilo je naređeno da nose bijelu traku na lijevom rukavu.

Napad je dakle čuvan u strogoj tajnosti sve do dana D, tako da je i komandant četničkih bandi »vojvoda« Momčilo Đujić svoju zapovijest za napad izdao tek 26. svibnja, dakle na dan D+1.

U toj svojoj zapovijesti¹⁵⁹) on kaže:

»Otpočela je ofanziva sa svih strana na posljednju Titinu republiku na prostoru Bos. Grahovo—Drvar—Ključ—Kupres—Livno. U ovoj akciji mora da uzmu učešća sve raspoložive jedinice Dinarske četničke oblasti *koristeći opću ofanzivu na neprijatelja* s ciljem da se neprijatelju nanese što više gubitaka, izvrši prikupljanje novih boraca i sprovede četnička organizacija u ovim čisto srpskim krajevima koji su do sada bili pod terorom Crvenih«.

U produžetku on naređuje da u napadu učestvuju:

A) 1. bos. korpus »Gavrilo Princip«: — sa 1. i 4. brigadom pravcem Risovac—Bosansko Grahovo—Obijaj—Marino Brdo—Tičevo, saobrazno napadu »glavnih snaga« (čitaj: Nijemaca);

— sa 2. i 3. brigadom pod komandom komandanta Šatorske brigade Markiće Cučuza pravcem Kijevo—Cetina, gdje im se pridružuju Cetinska i Dinarska brigada, a potom zajednički nastupaju pravcem: Gnjat—Uniški Doci—Peulje—Gornje Marino Brdo—Tičevo, također saobražavajući pokret i rad radu »glavnih snaga«.

B) Komandant 502. korpusa, kapetan Žika Mladenović imao je napadati: sa cjelokupnim Strmičkim i Golubičkim bataljonom i dijelom 3. bataljona, na dijelu fronta Uilica—Dinara, oslanjajući se desno na »glavne snage« (njemački 1. puk »Brandenburg«), a lijevo održavajući vezu sa Korpusom »Gavrilo Princip«.

Neprijatelj je dakle prema 9. diviziji angažirao šest četničkih brigada i 3 četnička bataljona, te njemački 1. puk »Brandenburg« (bez 3. bataljona), ojačan sa 11. četom 883. puka 373. divizije i 1. četom inžinjerijskog bataljona 373. divizije, te nešto četnika pridatih kao vodiči i prevodioci.

Ujutro, 25. svibnja kada je bombardiran Drvar odjeke eksplozija čuo je samo 3. bataljon brigade koji se nalazio na položajima Borova Glava—Uniška Doca. Njega je Štab divizije ubrzo pozvao da zatvori pravac Maleševci—Marinkovci, nakon što je 1. bataljon 3. brigade, koji se nalazio na tim položajima, hitno upućen u pomoć braniocima Drvara.

Kada je ojačani 105. SS bataljon s oko 300 vozila i nekoliko tenkova napao na suprotnoj strani Livanjskog polja 13. južnodalmatinsku brigadu. Štab 4. splitske brigade smatrao je da je to uobičajeni neprijateljski ispad iz Livna. Ipak je naredeno da bataljoni iziđu na položaje. Oko 12 sati preko polja prema selima Rujani i Lištani krenula je tenkowska pobočnica. Jedan tenk je naišao na minu, ali su ostali produžili neobazirajući se na gubitke.

Esesovci su u petosatnoj borbi odbacili 13. brigadu i s dvije motorizirane kolone do mraka se probili na sjeverozapadni dio Livanjskog polja i zanočili u selu Crni Lug, ne ostavljajući u svojoj pozadini nikakvih posada. Tek sutradan je 4. brigadi naredeno da se prebaci na prostoriju Grahova, kada su se ispoljile namjere neprijatelja.

Međutim, neprijateljska motorizirana kolona je ujutro produžila za Grahovo. Njenom nadiranjem suprotstavili su se dijelovi 3. bataljona na kosama Gaj—Milovača na prilazima Grahovu. Ovi nejakiji dijelovi bili su brzo odbačeni i kolona se do 12 sati probila u Grahovo, poslije podne su produžili prema Resanovcima i Drvaru.

Štab 3. brigade primio je radio-depešu kojom mu je 25. svibnja naredeno da se hitno prebaci u rejon Grahova. Brigada je usiljenim maršem u toku noći 26/27. prešla komunikaciju Grahovo—Drvar i priključila se odmah 27. svibnja ujutro 3. bataljonu 4. brigade u obrani pravca Grahovo—Marinkovci—Tičevo. 13. brigada se još 26. svibnja prebacila na prostoriju Grkovci—Peulje i zatvorila taj pravac.

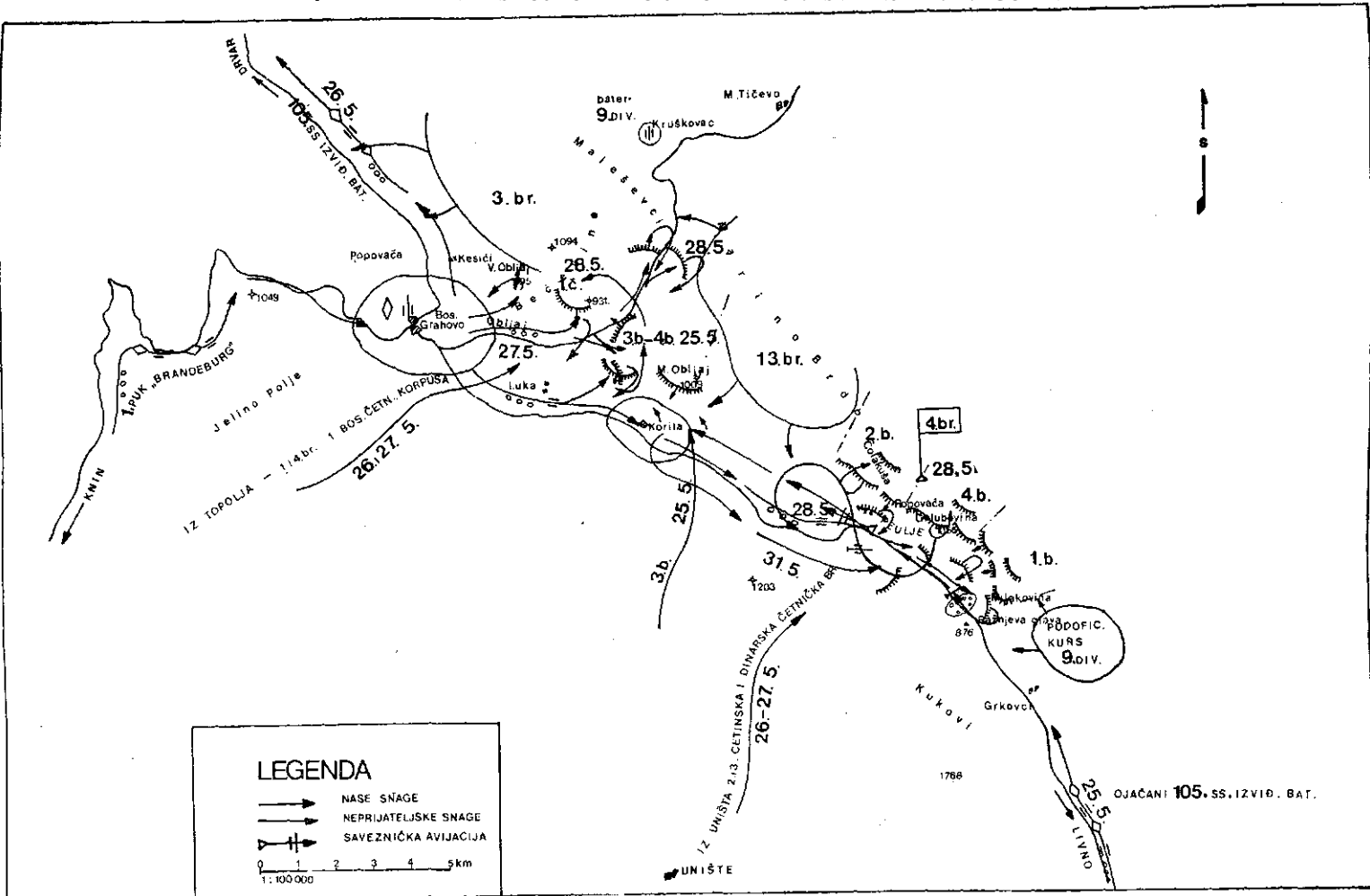
Međutim, kako Štab 4. brigade nije shvatio svu ozbiljnost situacije,¹⁶⁰) to je on još noću 25/26. svibnja poduzeo mjere da brigadu na prostoriji Caić—Odžak osigura zalihama hrane za marš. Kada je dobio radio-depešu za prebacivanje na sektor Grahova, nije se znalo hoće li neprijatelj ostaviti posade duž puta od Rujana do Grahova. Zbog toga brigada 26. svibnja sama kreće zaobilaznim putem Lištani—Maglaj—Vještića gora—Gubin. Taj pokret po bespuću planine Dinare usiljenim maršem izmorio je brigadu. U šumi iznad Gubina kolona je predahnula sačekavši popodne, kako bi se noću probila kroz močvare sjevernog dijela Livanjskog polja do sela Nuglašice i Grkovca. Oko 23 sata brigada je izbila na Poljane poviše sela Peulje na još iz zimskih operacija dobro poznate položaje obrone planine Šator.

Odmah je bataljonima dat zadatak. Treći bataljon ostao je i dalje u sastavu 3. dalmatinske brigade na položajima M. Obijaj—Šamotor. Od M. Obljaja do Čolakuše bili su položaji 13. brigade. Drugi bataljon 4. splitske brigade izišao je u svanuće 28. svibnja na položaje Čolakuša—Popovača. 4. bataljon lijevo od njega na Golubovimu (k. 1056), a 1. bataljon na Milakovinu. Prostor lijevo od Milakovine kontroliran je patrolama i snagama podoficirskog kursa i prištapskih dijelova 9. divizije.

Nije bilo vremena za izdavanje pismenih zapovijesti, ali je štabovima kratko izložena situacija i dat zadatak da se neprijatelj mora zadržati po svaku cijenu, te da povlačenja s posjednutih položaja nema, jer bi to

«») Arhiv VII — NOV — k. 842 A, br. reg. 11—1.

DRRRE TT DRVARSKOJ OPERACIJI OD 27—31. SVIBNJA 1944. GODINE

ozbiljno ugrozilo bolnice, ranjenike, štabove i misije, koji su se iz Drvara povukli prema Preodcu i Tičevu. Jer dok je brigada još bila u pokretu preko Dinare neprijateljske snage su pristigle u Drvar i deblokirale SS padobranski bataljon. Najprije se na odsjeku obrane 6. ličke divizije neprijatelj probio iz pravca Srba preko Trubara i 26. svibnja oko 10 sati spojio s ostacima 500. padobranskog bataljona u Drvaru. Istog dana probio se i iz pravca Bihaća preko Bos. Petrovca 92. motorizirani puk, koji je do 12 sati izbio u Drvar. Tek predvečer 26. svibnja probio se ojačani 105. izviđački bataljon u Drvar preko Bos. Grahova.

Dvadeset i petog svibnja otpočeo je nastupanjem i njemački ojačani 1. puk »Brandenburg« i njemu neposredno priključeni četnički dijelovi. Ove snage su u toku dana savladale jak otpor dijelova Grahovsko-peuljskog partizanskog odreda duž komunikacije Knin—Grahovo, ali nisu mogli popraviti temeljito porušenu cestu. Rano ujutro je i saveznička avijacija sa šest aviona napala marševsku kolonu puka kod Strmice, ali bez znatnijeg rezultata. Mnogo veće rezultate u usporavanju nadiranja puka postigla su rušenja puta koja su u toku zime i proljeća izvršile 3. i 4. dalmatinska brigada 9. divizije, te minske prepreke koje su postavile. Najprije su naišla nedaleko od sela Zaselak na serpentine, na minu oklopna izviđačka kola za pronalaženje mina. Kola su potpuno izbačena iz stroja. Potom je puk naišao na temeljita prekopavanja puta Strmica—Cigelj, pa komandir Inžinjerijske čete u 16 sati javlja komandantu puka: »Put Strmica—Vrankovići je razoren uslijed prekopavanja na 17 mjesta. Prekopavanja su stopostotna. Porušena su 2 mosta, jedan od 15 m a jedan od 30 m otvora. Za popravak potrebno dva dana.«¹⁶¹⁾

Zbog tih prepreka komandant puka je bio prinuđen odvojiti više od polovine svojih snaga za popravak puta. S drugom polovinom snaga i uz obilatu četničku pomoć on nastoji izbiti do Grahova, ali mu Grahovsko-peuljski partizanski odred i ovog dana pruža žestok otpor.

U toku noći 25/26. svibnja on uz obrambene borbe pokušava popraviti put. U svanuće se još jedan kamion stropoštao u provaliju i uzrokovao gubitak od 7 vojnika, a inžinjerci, iako su izvadili više mina, nisu mogli garantirati sigurnost prolaza. Međutim, pješadija iz 1. bataljona i četničke snage u 16.50 uspjeli su se probiti u Grahovo i tu spojiti sa snagama 105. SS izviđačkog bataljona, koji je nakon toga produžio za Drvar.¹⁶²⁾

U toku 27. svibnja puk »Brandenburg« upućuje svoje izviđačke dijelove iz Grahova prema Velikom i Malom Obijaju. Ali tada su taj pravac već čvrsto zaposjeli bataljoni 3. dalmatinske i 3. bataljon 4. splitske brigade. Interesantno je ovdje uporediti sjećanja Marka Cvitanovića, zamjenika političkog komesara 3. čete 3. bataljona 4. splitske i zabilješku koja je unijeta u borbeni izvještaj puka »Brandenburg« za taj dan o borbama za M. Obijaj i Obijaj. Evo najprije izvoda iz njemačkog izvještaja: »Vod von Aderkass koji je angažiran na k. 1195¹⁶³⁾ (V. Obijaj) poslije kratke uporne borbe zauzeo je istu, a neprijatelj se povukao na

¹⁶¹⁾ Arhiv VII — mikroteka — NAV-N-T — 314 — F — 563/433—443.

¹⁶²⁾ Arhiv VII — mikroteka — NAV-N-T — 314 — F — 563/433—443.

¹⁶³⁾ Arhiv VII — mikroteka — NAV-N-T-314, F — 563/433—444 — Borbeni izvještaj 1. puka »Brandenburg«.

teren slabo obrastao šumom sjevernije od kote. Jedna izviđačka patrola demontirala je 6 engleskih fugasnih mina kod s. Sarići. Vod Herenbach, angažiran prema s. Marinkovci izvještava da se na k. 1009 (M. Obijaj) nalaze jake neprijateljske snage. Da bi se zaposjela k. 1094 (sjeveroistočni vrh V. Obljaja angažirao se vod Aderkass sa k. 1095 i vod Berenbach iz škole u Mramorju. Vod lakih oruđa osmatra nastupanje iz s. Sarići. U 18.00 vod von Aderkass otpočinje pokret i zauzima, ispred najjačeg neprijateljskog otpora, dvije manje kote sjeveroistočno od kote 1095. Otpočinjanje napada voda Herenbach na kotu 1094. onemogućava se time što neprijatelj sa jačim snagama pokušava da se probije sa sjevera između voda von Aderkass i voda Herenbach. Istovremeno on pokušava sa kote 1009 zauzeti put Sarići—Mramorje. Vod Herenbach se nalazi na potpuno otkrivenom terenu, vezan jačim banditskim snagama sa sjevera i istoka. Vod von Aderkass je u međuvremenu zauzeo i posljednju kotu na V. Obijaju. Neprijatelj sa zapada pokušava okružiti vod von Aderkass, pa se to osujećuje isturanjem osiguranja. Neprijatelj se potom povlači na sjever u predjel pokriven niskom šikarom.

Spuštanjem mraka povlače se naši izviđački dijelovi i do 23.20 stižu u Grahovo. Gubici 1 vojnik poginuo, 3 teško ranjena, 5 lako ranjenih. Gubici kod neprijatelja: 62 izbrojanih mrtvih, a sigurno neprijatelj ima i veće gubitke. Jačina neprijatelja: 450—500 ljudi. Naoružanje: 3 topa, vjerojatno talijanski brdski, lakog kalibra, 2 mitraljeza i 18 puško-mitraljeza«.

U njemačkom izvještaju se ne govori o četničkim gubicima, a oni su tog dana bili također veliki. Međutim, on je po običaju preuveličao partizanske gubitke. Kako se sjeća Marko Cvitanović na tom sektoru su ukupni gubici bili svega 3 ranjena borca.

Dalje, kaže Cvitanović: »Ja sam tog dana 27. svibnja dobio zadatak da s posadom teškog mitraljeza, desetar Ogřebić Luka, izadem na položaj na V. Obijaj. Pred večer oko 16 ili 17 sati mi smo upravo izbili na kotu 931 — kada su se iz pravca s. Sarići pojavile dvije manje njemačko-četničke kolone. Namjestili smo mitraljez i pustili ih na blizinu oko 100 m. A onda smo otvorili vatru. Palo ih je dosta, ali ne bih mogao reći koliko od vatre našeg mitraljeza, a koliko od puščane vatre drugih boraca. Uglavnom nismo im dalje dozvolili da se maknu, kako je neki od njih pokušao da krene naprijed bio je oboren. Međutim, cestom prema Mramorju koja je bila slabo branjena probile su se druge njemačko-četničke skupine. Njih je napala 2. četa našeg bataljona iz pravca sela Marinkovci. Na nas je gore na vrhu Obljaja otvorena žestoka vatra iz flakova i teških topova. Našli smo se u opasnosti od opkoljavanja pa sam oko zalaska sunca naredio povlačenje. Naš bataljon i bataljoni 3. i 13. brigade su u sumrak potisnuli ponovo neprijatelja sa Obljaja i iz sela Sarići i Obijaj i izbili na prilaze Grahovu.«

Tek 28. svibnja ujutro uspjelo je 1. puku »Brandenburg« popraviti mostove na Deralima i probiti se sa svojim motoriziranim dijelovima u Grahovo. Rušenja i minske prepreke postavljene u toku ožujka i travnja usporile su pokret neprijatelja za puna tri dana.

U međuvremenu su na sektor Grahovo izbile i četničke snage, i 28. svibnja odmah rano ujutro skupa s Nijemcima poduzimaju žestok napad na širokom frontu od sela Grkovci do M. Obljaja (k. 1009), ali sada su već na položaju sve tri brigade 9. dalmatinske divizije.

Bataljoni 4. splitske brigade odbili su prvi četnički napad usmjeren na Golubovinu i Popovaču. Onda komandant brandenburškog puka upućuje u pomoć četnicima svoju artiljeriju.

Oko 10 sati iz Grahova je prispjela kolona vozila, i nedaleko zaseoka Gvere naišla na mine. Dva kamiona *su* uništena, ali su ipak duž ceste postavljena laka artiljerijska oruđa i četnici su ponovo krenuli u napad. Vododerinom na spoju između 4. i 2. bataljona probijala se jedna jaka četnička grupa, a lijevo i desno od njenog pravca kretanja njemački artiljerci su na svaki pokret boraca u zaklonu odgovarali s po nekoliko granata. Na lijevom krilu 2. bataljona bio je dobro maskiran teški mitraljez s nišandžijom Medvidović Milanom, te mitraljezac Nedjeljko Gizdić sa svojim puškomitraljezom. Na drugoj strani jaruge bio je mitraljez iz 1. čete 4. bataljona, a uz njega i komandir čete Jozo Pečić. Ova tri mitraljeza su koncentrirala vatru na vododerinu, a njemački artiljerci opet na položaje ovih mitraljeza. Uočivši opasnost sa svoje osmatračnice na Golubovini, komandant brigade dao je grupi minobacača elemente za gađanje po neprijateljskoj artiljeriji. Minobacači su se nalazili u dubokoj vrtaći iza Golubovine i brzo uzevši elemente gađali su njemačke artiljerijske položaje. Na to su Nijemci odgovorili vatrom svojih minobacača. Komandant brigade umjesto da promijeni položaje minobacača naredio je ubranu paljbu i time zavarao neprijatelja, koji je mijenjajući elemente u stvari gađao prazan prostor. Mitraljesci i borci oslobođeni artiljerijske vatre nanijeli su četnicima velike gubitke i natjerali ih u bijeg prema planini Gnjat.

U podnevnim satima, podržani njemačkom artiljerijom, četnici su po drugi put krenuli u napad. Dok su se njihovi streljački strojevi penjali uz obronke Golubovine i Milakovine, na njemačku motoriziranu kolonu i artiljerijske položaje obušili su se iznenada saveznički avioni. Nekoliko kamiona je planulo, a borci su poneseni ovim prizorom i sami izvršili kontranapad. Četnike je zahvatila panika, a na njihove buljuke u bijegu preko Peuljskog polja minobacačka četa brigade ponovno je osula brzu paljbu.

Pred mrak je njemačka motorizacija povučena prema selu Korita, a četnici su se povukli prema gustim šumama planine Gnjat ostavljajući predstraže na Gaju i duž komunikacije.

Još žešće borbe vođene su ovog dana na položajima 3. brigade u čijem sastavu je bio i 3. bataljon 4. splitske brigade. Ovdje je napao 2. bataljon puka »Brandenburg« s dvije četničke brigade, dok je na njegovom lijevom krilu prema bataljonima 3. brigade napao njegov 1. bataljon sa snagama četničkog korpusa »Gavrilo Princip«. Napad je otpočeo oko 14 sati. Neprijatelj je očigledno napadima na lijevom krilu divizije želio odvratiti pažnju od namjeravanog glavnog udara Grahovo—Marinkovci—Marino Brdo—Prkos—Tičevo.

Njemački bataljoni i četničke brigade krenuli su popodne preko Velog Polja i Obljaja prema položajima 3. brigade na Goljoj Strani i 3. bataljona 4. brigade Kuderna—Trivunovića Vrh, te prema položajima 13. brigade na grebenu Marino Brdo. Bataljoni su pustili njemački streljački stroj u blizini svojih položaja, i onda, kako je bilo dogovoreno, iz svih oružja otvorili žestoku vatru. Neprijatelj je u tom naletu pretrpio velike gubitke te se povukao, a položaje 3. bataljona zasuo je artiljerijskom vatrom. Divizijska artiljerijska baterija locirana na Kruškovcu (k. 1182) odgovorila je na tu vatru preciznim pogocima njemačkih artiljerijskih položaja u blizini škole u Mramorju, te njegovih motoriziranih dijelova u pokretu od Obljaja prema Maleševcima. Ipak neprijatelj pred noć konsolidira snage i otpočinje još jedan pokušaj.

— Negdje pred sumrak — sjeća se Marko Cvitanović — javljeno je po vezi s lijevog krila, gdje je bila naša 1. četa, da im nestaje municije, te da bi se morali povući. Na to je zamjenik politkomesara bataljona Milan Grubišić, također po vezi, poručio: »Nema povlačenja, udrite kundacima«. Do borbe kundacima nije došlo jer je i neprijatelju nestalo snage, pa se u sumrak povukao natrag prema Obijaju i Grahovu. U teškoj borbi cijelog poslijepodneva u mojoj četi nije bilo mrtvih ni ranjenih. Ali je bataljon pretrpio težak gubitak. Poginuo je njegov omiljeni politički komesar Borić Luka. Uz njega su poginula još 2 borca a 8 ih je bilo ranjeno.

Ukupni četnički i njemački gubici tog dana procijenjeni su na oko 130 mrtvih i 150 ranjenih. Zabilježeno je u operativnom dnevniku 9. divizije.¹⁶⁴⁾

Štab 1. puka »Brandenburg« se tog dana uvjerio na teškom iskustvu u pogrešnu procjenu obavještajaca 15. brdskog korpusa, »Dalmatinci se nisu pokazali osobito borbeni«. On u svom borbenom izvještaju bilježi:

»Uz korišćenje zemljišnih neravnina bataljoni se, potpomognuti teškim naoružanjem, pod jakom neprijateljskom vatrom polako približavaju planinskom lancu. Oko 16.00 zaoštrio se neprijateljski pritisak uz angažiranje njegovih brdskih topova i minobacača. Vlastito teško naoružanje nalazi se na otkrivenom terenu 2 km sjeverno od Sarići i angažira se u borbi. Vod protivtenkovskih topova 3. čete izbacio je iz borbe jedan minobacački položaj, vjerovatno dva minobacača. Uz primjernu saradnju teškog oružja bataljoni se približavaju do položaja Marina Brda. Neprijatelj dovlači pojačanja i ugrožava bokove oba bataljona. Zaprepašćuje veliki utrošak municije kod neprijatelja. Naši vodovi lakog oružja ne mogu doći do izražaja, jer se na položaju uslijed velikog dima otkrivaju, i partizani odmah po njima tuku svojim teškim oružjem. Zauzimanje grebena Marino Brdo bilo bi moguće samo uz velike gubitke, jer se partizani uporno brane iz dobro izgrađenih položaja. Zbog toga je komandant odlučio da se u suton prekine napad, odvoji puk od neprijatelja i skloni u Grahovu.

Vlastiti gubici: 1 mrtav i 21 ranjen, od toga 6 teško. Teško su oštećeni jedan četvorocjevni top, jedna štabna kola potpuno, 2 kamiona

¹⁶⁴⁾ Arhiv VII — NOV — k. 517 A, br. reg. 23-2/4 — Operativni izvještaj 9. divizije od 11. 6. 1944.

od 7 t, 4 kamiona od 3 t i 1 motocikl. Gubici kod neprijatelja: 47 mrtvih, izbrojano.

Adutant puka dobija naređenje da otputuje u Knin i da otuda telefonom nazove komandno mjesto korpusa i iznese procjenu situacije kod neprijatelja. Poslije razgovora sa načelnikom operativnog odjeljenja, kapetanom Schmidtom, puk dobija naređenje da prekine napade, te da izvrši zaprečavanje rajona Grahovo—Peulje i da na tom sektoru veže neprijateljske snage.«¹⁶⁵)

Nestala je, dakle, njemačka pretencioznost izražena rečenicom u zapovijesti za napad: »Puk će brzo zauzeti Grahovo i otuda neodložno nastupati sa više borbenih grupa u širokom frontu na liniji Prekaja—Drvare«.

Iako su snage 9. dalmatinske divizije bile u početku napada daleko od težišta obrane, puku je prvo trebalo preko dva dana da se probije do Grahova, a onda se već u prvim sukobima pokazalo da nije u stanju izvršiti dati zadatak upravo zbog uporne borbenosti »neborbenih Dalmatinaca«.

Ali dok se situacija na sektoru obrane 9. divizije odvijala nepovoljno za njemačke, ustaške i četničke snage, na drugim glavnim pravcima nastupanja oni su uspjeli potisnuti braniocce slobodne teritorije.

U toku 29. i 30. svibnja puk »Brandenburg« i četničke snage prelaze u obranu i zaprečavanje eventualnog izvlačenja snaga 8. korpusa. Iz Drvara su se ovih dana prema Tičevu i Preodcu prebacili neki članovi AVNOJ-a pa i sam Vrhovni štab. Nekoliko članova AVNOJ-a i jednu radio-stanicu trebalo je u toku noći 30/31. svibnja prevesti na Dinaru. Taj zadatak dobila je 1. četa 2. bataljona. Ona je isturajući osiguranja prema Jančag planini prevela tu grupu do Vještića gore, pravcem Crnac—Osredak—Gola Glava—Nuglašica—Kazanci—Gubin—Troglav. Usput je u nekom okršaju bio ranjen borac Vuković Nikola. Doktor Kraljević, načelnik saniteta 20. divizije, koji se nalazio u koloni, bio je mišljenja da se borcu ne može na Dinari pružiti efikasna pomoć, pa je on u pratnji komesara čete i bolničarke Katić Antice upućen natrag prema korpusnoj bolnici u selo Preodac. Skupa s karavanom, koja je nosila municiju za P. diviziju, oni su se 2. lipnja pred večer probili do sela Nuglašica. Karavan je krenuo na položaje iznad sela Peulje, a komesar s ranjenikom kroz šume Šatora prema Crncu. Tako su se mimoišli s kolonom brigade koja je evakuirala na Dinaru korpusnu bolnicu.

Nedaleko od sela Crnac naišli su, srećom, na neke aktiviste NOP-a koji su iz sela izbjegli u šumu. Oni su ih upozorili da je brigadna ambulanta evakuirana tog popodneva, a da su u Crnac prodrle njemačke trupe. Tri dana je komesar pomnjivo provlačio ranjenika i bolničarku preko vrhova planine Šatora i Staretine, izbjegavajući njemačke i četničke izvidnice. Prešavši Livanjsko polje oni su se tek četvrtog dana na Vještića Gori našli sa svojom brigadom i bolnicom u koju je bio upućen ranjenik.

Na položajima brigade vladalo je 29. i 30. svibnja zatišje uz obostrano ispitivanje snaga. Još uvijek je glavna pažnja neprijateljskih

¹⁶⁵) Arhiv VII — mikroteka — NAV-N-T-314, F-563/433 do 443.

štabova bila usmjerena na pokušaj da se uništi Vrhovni štab, koji je izmakao padobranskom desantu, pa se glavne snage usmjeravaju u pravcu njegovog kretanja. Brigada u tom vremenu vrši izviđanje i postavlja mine duž puta Grahovo—Livno. Na plato oko škole i crkve u selu Peulje mine su položene pod ličnim nadzorom komandanta brigade.

U rezervu brigade prebačen je 3. bataljon, a njegove položaje podijelili su krilni bataljoni 3. i 13. dalmatinske brigade.

Rano ujutro 31. svibnja koristeći sumrak radi zaštite od avijacije, krenula je kolona od 15 tenkova i 35 kamiona iz Grahova u Peulje. Na taj pravac uputio je komandant puka »Brandenburg« svoj 2. bataljon da skupa s četiri četničke brigade posjedne položaje od sela Grkovci do Celakuše (k. 1201) i tu zapriječi izvlačenje partizanskih snaga koje se očekivalo tim smjerom, te da s njenih položaja potisne 4. splitsku brigadu. I pored pomnijivog pretraživanja, jedan kamion je naišao na minu postavljenu tu od pionirskog voda prethodne noći. Kamion je uništen a 15 vojnika je izbačeno iz stroja. »Teško je ranjen i potporučnik von Aderkass«, — izvještava o tome Štab puka u svom borbenom izvještaju.

Oko 7 sati četničke i njemačke snage otpočele su svoj borbeni pokret prema položajima brigade. Dočekani su kontranapadom 4. i 2. bataljona s kose na Golubovini i Popovači. U žestokom naletu borci su sjurili neprijatelja do sela, a onda izloženi vatri »flakova« i protutenkovskih topova, odstupili na svoje polazne položaje. Iz vrtača kod Golubovine kontranapad i vraćanje na položaje veoma efikasno su podržavali minobacači Prateće čete.

Pogledajmo kako je taj prvi kontranapad ovog dana zabilježen u izvještaju njemačkog puka:

»Odmah je otposlano jako borbeno osiguranje u pravcu kota 1056 i 1201. Ono nailazi na jakog neprijatelja. Upućeno je pojačanje, ali neprijatelj prelazi u napad sa planinskog lanca, sa kota 1201 i 1056. Banditi angažiraju brdske topove i minobacače i uz vatru zauzimaju Peulje. U cilju podrške trupi i odbrane od neprijateljskog napada dovlače se laka artiljerijska i protivtenkovska oruđa (južno od kote 821) i odavde se neutraliziraju otkriveni ciljevi. Brisani prostor i nadmoćni neprijatelj primoravaju čete, da se prije svega ukopaju. Pod sasređenom vatrom teškog oružja neprijatelj prekida napad i povlači se na planinski lanac na kote 1201 i 1056.«

Oko 10 sati Nijemci i četnici su, sasredivši artiljerijsku i minobacačku vatru na položaje na spoju 2. i 4. bataljona, krenuli u napad u gustim streljačkim strojevima. Zaklonjen iza dvostruke vatrene zavjese, jedne artiljerijsko-minobacačke a druge streljačke, napredovao je njihov stroj prema Popovači, položajima 2. i 3. čete 2. bataljona. Na oko 200 metara od položaja četa bili su prikovani bočnom vatrom dvaju puškomitraljeza iz 1. čete 4. bataljona. Mitraljesci Šamadani Nedjeljko i Armand Marko-Ćićo imali su povoljan položaj i solidne zaklone u kraškim škrapama. Njemački artiljerci nisu uspjeli da ih »neutraliziraju« i tako cijelo desno krilo 4. bataljona sadejstvuje obrani 2. bataljona.

Međutim, neprijatelj je imao više uspjeha na desnom krilu 2. bataljona. Tamo je na dominantnom visu Colakuša (kota 1201) artiljercima uspjelo neutralizirati mitraljeze 13. južnodalmatinske brigade i potisnuti četu potporučnika Kecmana. Zaprijetila je ozbiljna opasnost za desni bok 2. bataljona, a time i za cijeli sistem obrane brigade.

»Ne smije se neprijatelju dopustiti da ovlada Colakušom, jer bi mu tada bio otvoren put prema Tičevu, ranjenicima u bolnicama, savezničkim misijama, Štabu 8. korpusa a možda i samom Vrhovnom štabu. Tako sam u tom momentu rezonirao« — sjeća se Boško Ban, vršilac dužnosti komandanta bataljona. — »Upravo mi je bilo saopćeno preko kurira da se javim kod komesara brigade Josipa Gizdića. Spremao sam se, jer Štab brigade je bio jedva stotinjak metara udaljen, kad sam opazio kako se ispod samog grebena Colakuše zasvjetlucala cijev njemačkog šarca. Oko sebe sam okupio jednu grupu boraca, svima se ne sjećam imena, ali znam da su u njoj bili: Franičević Dinko, politički komesar, Pajina Jerko, zamjenik komandira 2. čete, Pešo Mirko, zamjenik komandira 3. čete, Barišić Tonči, borac, Borjan Veljko, borac, Vukšić Pavao, desetar, Lučić Nikola, desetar i Gizdić Nedjeljko, mitraljezac. Brzo smo se prebacili pedesetak-stotinu metara kroz nisko ljeskovo grmlje, neprekidno pod neprijateljskom artiljerijskom vatrom. Onda sam zavikao: Juriš! i svi smo pucajući u trku poletjeli na bok neprijateljske grupe. Ispred mene sam na udaljenosti od oko 50 metara vidio njemačkog oficira, oborio sam ga kratkim rafalom, a do njega i jednog vojnika. Pred našim naletom njemački stroj se pokolebao, a nakon pogibije oficira među njima je nastala panika. Mi smo bacili nekoliko ručnih bombi. Njemački vojnici odbacili su »šarce« i drugo oružje i dali se u bijeg. Mi smo ih slijedili pucajući koju stotinu metara niz padinu prema Peuljama. Onda nam je pao mitraljezac Barišić. Teško je ranjen u stomak. Naredio sam njegovo izvlačenje i povlačenje na polazni položaj. Pokupio sam odbačene njemačke 3 strojnice i dvogled, drugi borci pokupili su nekoliko šaraca, pušaka i revolvera i povukli smo se u času kada je i vatra neprijateljske artiljerije splasnula, valjda ne mogavši ocijeniti gdje su naše, a gdje njihove snage. Teško ranjenog Barišića izvukla je mala bolničarka Kundid Palmina. Nisam imao vremena brojiti njemačke leševe, ali sam ih vidio nekoliko. Nakon toga je neprijatelj na taj sektor koncentrirao vatru svojih flakova i protukolaca i pod njenom zaštitom, kukama vukao mrtve, i izvlačio svoje ranjenike. Moj bataljon, upravo samo 2. i 3. četa (jer je 1. četa bila u pratnji grupe članova AVNOJ-a i jedne radio-stanice upućene prema Dinari) nije dopustio da se neprijatelj približi položaju, ali je bio izmoren i imao je dosta gubitaka. Oko 13 sati Stab brigade uputio nam je smjenu — svoju rezervu 3. bataljon. Cim smo došli na položaje rezerve, čestitao mi je komandant i komesar brigade i saopćili da su ranjenici, njih petorica iz mog bataljona, upućeni u brigadnu ambulantu u selo Crnac. Zatražio sam odobrenje da ih posjetim, i krenuo konjem u Crnac.«

Istovremeno dok je Ban vršio ovaj juriš i 1. i 4. bataljon izvršili su drugi kontranapad ovog dana. Na lijevom krilu 4. bataljona u protunapadu je učestvovao i sam komandant brigade i komandant bataljona.

Evo kako je te borbe prikazao štab njemačkog puka:

»Koristeći povlačenje neprijatelja čete odmah otpočinju da ga slijede i nanose mu gubitke. Međutim, više mitraljeza i puškomitraljeza dobro postavljenih da otvaraju vatru s boka i dobro sasređena minobacačka vatra bandita primoravaju cete da ponovno zalegnu u zaklone i da se

ukopavaju na oko 200 metara ispod planinskog lanca. Neprijatelj onda ubacuje u borbu i snage koje se nalaze sjeverno od kote 1201 u težnji da dođe u bok snagama bataljona. Uz neobično veliki utrošak municije, naročito minobacača i topova lakog kalibra, stalno se otvara vatra na mjesto Peulje i na čete koje se nalaze južno od planinskog lanca. Samo 2. bataljon ima trenutno već 16 ranjenih koji se samo pod najtežim uvjetima mogu zbrinuti«. Naravno, gubitke četnika Nijemac ne bilježi nego nastavlja: »U cilju pojačanja komandant puka upućuje u pomoć još jednu četu i jedan četverocijevni top. Oko 12.00 sati neprijatelj svojom usredsređenom vatrom tuče otkrivene vatrene položaje teškog naoružanja. Da bi se otklonila bočna opasnost, odmah, nakon dolaska, uvodi se u vatru četverocijevni top. Neprijatelj stalno dobija pojačanja. Prva četa angažirana kod kote 941 odbija jaku vatru odmah kod izlaska s polaznog položaja. Oko podne 2. bataljon ima već 4 mrtva i 24 ranjena, pa se 1. četa zadržava sa zapovješću da zauzme pl. lanac Gaj (kote 885 do 910) kao rezervni položaj.«

Popodne su se na njemačku motorizaciju obrušili saveznički avioni. Uništeni su bombama kamioni 2. čete 2. bataljona. To je demoralizatorski djelovalo i na četnike.

Uviđajući u kakvoj situaciji se mogu naći njegove snage u dolini između planine Gnjat i Šator, komandant puka naredio je oko 20 sati povlačenje na rezervne položaje. Štab 4. splitske brigade i štabovi bataljona osmatraju sa Golubovine i Popovače i zapažaju nastojanje Nijemaca da se odvoje, a pod udar brigadne vatre poture četnike. Komandant brigade naredio je da se na kolonu kamiona i tenkova otvori brza minobacačka vatra, a sva tri bataljona izvršila su tog dana treći put juriš. Ovoga puta na odstupajuće njemačke snage, jer su četnici pobjegli u guste šume planine Gnjat, gdje ih noću nije bilo moguće progoniti. Ali o tome rječito govori već u nekoliko navrata citirani njemački izvještaj.

»U 20.30 vozila se povlače iz Peulja. Neprijatelj koncentrira vatru svog teškog oružja na kolski put i primorava vozila da se kreću u većem odstojanju, ali neprijatelj svako vozilo obasipa još nevidenim utroškom municije. Primijetivši istovremeno odvajanje četa neprijatelj ih žestoko napada. Jedva je bilo moguće brzo odvajanje bez daljih gubitaka. U 22.00 sva vozila su van dosega teškog oružja neprijatelja, a čete su dostigle rezervne položaje.

Vlastiti gubici: 4 mrtva, 28 ranjenih. Među njima poručnik Drabsch i potporučnik von Aderkass.«

Ni ovdje komandant »glavnih snaga« ne broji četničke gubitke, ali se za to Štab Dinarske četničke divizije u svom izvještaju od 1. lipnja 1944. ovako hvali: »Partizani se povukli u pravcu Tičeva i Peulja gde su napali nemačke trupe. Uspešnim napadom naših snaga na ovaj partizanski obruč oslobođeni *Nemci*. Izginulo 230 partizana dana 31. maja t. g.«¹⁶⁶⁾

»To popodne — sjeća se Jozo Pekić, komandir 1. čete 4. bataljona 4. splitske brigade¹⁶⁷⁾ — bio sam na desnom krilu svog bataljona. Opazio sam kako se jarugom prema mojim položajima približava neprijateljski

¹⁶⁶⁾ Arhiv VII — četnici — k. 153, br. reg. 364.

¹⁶⁷⁾ Sjećanja Jozе Pekića, u arhivi autora.

streljački stroj. Komandovao sam po vezi da ih puste na rastojanje od 50 metara. Videći da svojom vatrom ne zadržavam Nijemce i četnike, komandant brigade koji se tada našao na lijevom krilu našeg bataljona poslao je tri kurira da me dovedu kod njega. Mislio je da sam se povukao. Međutim, kad su se Nijemci približili, ja sam naredio mitraljescu Šamadan Nedjeljku da otvori vatru. Nakon Šamadanova mitraljeza cijela moja četa je iz svih oružja zasula vatrom njemačko-četnički stroj. Počelo je njihovo povlačenje koje se za minut-dva pretvorilo u bježanje. Borci su iskočili iz zaklona i pucajući u trku prebacivali se za njima. U zalasku sunca vidio sam komandanta brigade kako na čuviku poviše sela Gornje Peulje baca u vis svoju strojnicu i više svojim crnogorskim naglaskom 'Udrite moji sokolovi!'. Kad smo se nešto kasnije susreli kazao mi je — 'Znaš li Pekiću da sam bio odlučio da te pošaljem na strijeljanje. Mislio sam da si se povukao'. Uhvatio me, podigao od zemlje, iako je bio rastom manji od mene, i izljubio.«

»Tog cijelog dana, mi 4. bataljon, na Golubovini bili smo izloženi žestokoj minobacačkoj i artiljerijskoj vatri i njemačko-četničkim napadima. Kod 2. bataljona, desno od nas, na položajima Popovača—Čolakuša, bilo je još mnogo teže. Mi nismo imali gubitaka. Negdje popodne nestalo je municije na najjisturenijem mitraljezu Frane Peroša. Obavještajni oficir bataljona Ivo Bubić zaredao je duž položaja da od svakog borca prikupi po par metaka za taj mitraljez. U tom prebacivanju od borca do borca bio je ranjen. Geler minobacača izbio mu je dva zuba. Tog dana nam je, koliko se sjećam, iz brigade poginulo dosta drugova. Znam za imena: Ivica Nikola, komandira čete iz 3. bataljona, potom boraca Babiš'ie Tonča, Afrić Ante, Tadin Pere. Bili su ranjeni Gizdić Nedjeljko i zamjenik komesara čete, a i neki drugi, čija se imena ne sjećam — zapisao je u svojim sjećanjima Vinko Uvodić.¹⁶⁸⁾

U svojim sjećanjima Marko Cvitanović, tada zamjenik politkomesara 3. čete 3. bataljona, piše:¹⁶⁹⁾

»Negdje popodne 31. svibnja 1944, nakon što se bataljon Boška Bana u dva protunapada iznurio i pretrpio gubitke, upućen je naš 3. bataljon da ga smijeni na položaju. Mi smo smjenu izvršili u toku žestokih udara neprijateljske minobacačke i artiljerijske vatre. Tek što smo postavili mitraljeze na položaj otpočela je nadirati i pješadija. Bili su to Nijemci izmiješani s četnicima. Dobro se sjećam mitraljesca Luke Ogrebica, nišandžije na teškoj bređi. Kako bi se pred njegovim sektorom pojavio pojedini njemački vojnik ili četnik, a pogotovo ako bi to bila grupica, Luka bi okinuo kratki ili dugi rafal i obavezno to popratio gromoglasnim smijehom. On je bio na lijevom krilu čete, a na desnom smo imali šarac Ante Anušića i njegovog pomoćnika Ante Jakusa. Kada su ta dva mitraljeza ukrstila kose putanje svojih rafala bio sam siguran da Nijemci neće proći. Njih dvojica su teško odstupala s položaja.

Njemački i četnički napadi su tog popodneva bili ponovno usmjereni prema dominantnom visu Colakuše, gdje je bila jedna četa iz 13. brigade. Tog popodneva, taj ne veliki vis (kota 1201) bio je doslovno

¹⁶⁸⁾ Sjećanja Vinka Uvodića, u arhivi autora.

¹⁶⁹⁾ Sjećanja Marka Cvitanovića, u arhivi autora.

preoran granatama. U odbijanju jednog od njemačkih pokušaja oko 5 sati poslije podne poginuo nam je komandir čete Ivica Nikola, iz Segeta. Dirljiva je bila upornost male bolničarke Viculin Mandine, iz Kaštela, kojom je nosila mrtvog komandira, da ne padnu Nijemcima u ruke njegovi posmrtni ostaci. Vukla ga je i nosila dugo puzeći kroz grmlje izložena neprijateljskoj vatri. A nije tada imala više od 16 godina. Za taj svoj podvig dobila je nekoliko dana kasnije medalju za hrabrost kao prva žena u bataljonu.«

Viculin Mandina — bolničarka 3. bataljona odlikovana za hrabro držanje u borbama kod Peulja

A u sačuvanim službenim izvještajima o teškim borbama toga dana ostalo je zabilježeno svega nekoliko šturih redaka u operativnom izvještaju Štaba 9. divizije.¹⁷⁰⁾ Citirajmo ga u izvodu:

»Borba je trajala čitavog dana od 7 sati ujutro do 9 sati navečer, kada je neprijatelj pod jakim pritiskom naših snaga morao odstupiti, uz gubitke, za Grahovo.

U ovoj borbi naročito se je istakao 2. bataljon 2. (četvrte splitske) brigade i 3. bataljon III. (13. južnodalmatinske brigade). Vršilac dužnosti

^{m)} Zbornik, tom V, knj. 28, dok. br. 42.

komandanta II. bataljona 2. brigade poručnik Ban Boško u jurišu ubio je jednog njemačkog oficira i jednog vojnika. Još su se istakli politkomesar čete Franičević Dinko, vodnik Pešo Mirko, desetar Vukušić Pavao, borac Borjan Veljko, komandir čete Barišić Frane, vodnik Medvidović Milan, desetar Lučić Nikola i pomoćnik politkomesara čete Boljat Ivan, svi iz 2. bataljona 2. brigade.

U ovoj borbi neprijatelj je imao 65 mrtvih, od kojih 2 oficira, koji su ostali mrtvi na položaju, i 80 ranjenih vojnika.

Zaplijenjeno je: 3 šarca, 6 strojnica, 8 revolvera, 2 signalna pištolja, 2 dvogleda, 15 pušaka i prilične količine municije i drugog materijala.

Naši gubici: 8 mrtvih, od kojih zamjenik komandira čete iz 2. brigade Ivica Nikola, potporučnik, i 19 ranjenih, među njima major Bašlin Stanko, načelnik Štaba 3. brigade. Gubitaka u materijalu nismo imali.«

Cim su se ispoljile namjere i snage neprijatelja na sektoru Drvar—Grahovo—Glamoč, Štab 8. korpusa, koji se nalazio u Tičevu, naredio je 19. i 20. diviziji da iskoriste odsutnost sa svojih sektora 1. puka »Brandenburg« i 92. motoriziranog puka i napadnu svojim snagama neprijateljske posade između masiva Dinare i morske obale. 26. diviziji naredio je da jačim snagama sa otoka Visa izvrši desant na Brač. Napadi koji su uslijedili po ovom naređenju prinudili su Štab 2. oklopne armije na izvlačenje izvjesnog dijela snaga iz šireg rejonu oko Drvara. Tako je štabu njemačkog 15. brdskog korpusa, čije sjedište je bilo u Kninu naredeno 31. svibnja da dijelove 7. SS divizije »stavi na raspolaganje 5. SS korpusu za borbe na o. Braču, 92. motorizirani puk hitno prebaci u Sinj, a 1. puk »Brandenburg« »vрати u njegov rejon« (duž komunikacija od Zadra do Trogira).¹⁷¹⁾

Kako je 92. motorizirani puk, po zamisli iz naređenja 15. brdskog korpusa od 30. svibnja trebao 1. lipnja posjesti liniju Popovići (kod Glamoča)—Grkovci,¹⁷²⁾ upravo njegovo upućivanje na drugi smjer omogućilo je da se 4. brigada bez velikih teškoća noću 2/3. lipnja prebaci na Dinaru s velikom kolonom ranjenika, preko prostora Livanjskog polja kontroliranog od slabih četničkih dijelova.

Kada su Štab II oklopne armije i Štab XV brdskog korpusa uvidjeli da snagama ojačanog 1. puka »Brandenburg« i 8 četničkih brigada ne mogu savladati žilavu obranu 9. dalmatinske divizije, upućuju na njen pravac pojačanje: 54. brdski izviđački bataljon i Oklopni jurišni grenadirskii bataljon. Sve te snage stavlja korpus pod komandu komandanta 373. pješadijske divizije, koja je iz rejonu Drvara trebala napasti prema Tičevu i, uz istovremeni napad dijelova 7. SS divizije iz pravca Glamoč—Hore, »okružiti i uništiti štabove u rejonu Tičeva«. Pokret svih ovih snaga bio je predviđen za 1. lipnja u 4.30 sati.

Kako počajanja nisu stigla na vrijeme, a brandenburški puk i četnici uslijed pretrpljenih gubitaka 31. svibnja nisu se bez pojačanja usudili preći u napad, to je i na frontu 4. splitske brigade 1. lipnja vladalo zatišje. Na večer su 1. i 4. bataljon brigade i dva bataljona iz 13. brigade napali njemačko-četničke položaje Gaj između sela Peulja i Grahova. U

d) Arhiv VII — mikroteka — NAV-N-T-314, F-563/511—516.

ib) Arhiv VII — mikroteka — NAV-N-T-314, F-563/565.

bliskoj borbi protjerali su neprijateljske dijelove iz svih bunkera do sela Korita, pretrpjevši gubitke od samo 6 povrijeđenih. Bili su ranjeni komandir 1/4. Jozo Pekić i zamjenik političkog komesara 3/1. Jurko Ivan, te još 4 borca, svi osim Jurka lakše. Pred zoru 2. lipnja bataljoni su povučeni na polazne položaje.

U toku ove borbe došlo je do ne baš rijetke nezgode u ratu. Vlastiti minobacači tukli su po četama u napadu i svojom vatrom ranili dva borca. To je pokazalo koliko je osjetljivo pitanje borbene saradnje pratećeg oružja i pješadije. Čete su neočekivano brzo izbile na kose Gaj, pa je komandir minobacača u najmeri da tuče prednji kraj neprijateljske obrane, koji je noću bio povučen više u dubinu, u stvari tukao po svom streljačkom stroju.

Dok je 4. splitska brigada i cijela 9. dalmatinska divizija u vremenu od 26. svibnja do 1. lipnja ovako uporno odbijala napade četničkih brigada i 1. puka »Brandenburg« i vršila protunapade, duboko u pozadini divizije na sjevernoj strani planine Šator i Vijenac situacija se polako komplicirala.

U toku 29. i 30. svibnja zabacila se u pozadinu njemačkih snaga na prostorijsu planina Hrblijina i Vitorog, zapadno od ceste Mliništa—Glamoč, 1. proleterska divizija. U tom smjeru prošao je i Vrhovni štab, te je noću 3/4. lipnja s Kupreškog polja avionom prebačen u Bari, odakle je nekoliko dana kasnije brodom prevezen na otok Vis. Jedinice 5. korpusa prebacile su se na sjeverozapad prema Grmeču, a 6. lička divizija zapadno od ceste Bos. Petrovac—Drvar. Time je pozadina 9. divizije ostala otkrivena, a njemačke snage koje su od Livna i Mliništa nastupale prema Drvaru spojile su se u rejonu Rora sa snagama koje su sa zapada nastupale preko Drvara. Štab 8. korpusa u Tičevu s bolnicom u Predocu i 9. dalmatinskom divizijom na položaju na jugoistočnim prilazima ovom rejonu našao se ugrožen sa sjevera i sjeveroistoka, od pravca Rora, Vagnja i Drvara.

Da bi koliko je moguće zatvorio pravac Rore—Preodac—Tičevo, Štab 8. korpusa i Štab 9. divizije uputili su na te položaje 1. lipnja iz rezerve 4. bataljon 13. južnodalmatinske brigade, i poduzeli mjere za sklanjanje teških ranjenika u podzemna skloništa oko sela Preodac, te za izvlačenje ostalih dijelova ispred udara neprijatelja.¹⁷³⁾

Štab 373. divizije naredio je 1. puku »Brandenburg« ponovo da pređe u napad od sela Peulje—Grkovci jakim desnim krilom na Tičevo. Istovremeno je sa 384. pukom napao iz Drvara i ovladao vrhom Suhobor (kota 1263) 8 km sjeverozapadno od Tičeva.

Rano ujutro 2. lipnja snage 13. SS puka 7. SS divizije napale su položaje 4. bataljona 13. južnodalmatinske brigade iznad sela Rore. Bataljon je cijeli dan odolijevao napadima, ali je Štab 8. korpusa ocijenio da je neprijatelj pristupio potpunom okruženju njegovih snaga. Na osnovi te procjene on je izdao naređenje da se padom mraka 9. divizija podijeli u dvije grupe. Istočnu grupu sačinjavala je 4. splitska brigada. Ona je trebala prihvatiti korpusnu i divizijsku bolnicu i evakuirati ih

¹⁷³⁾ U podzemna skloništa je bilo sklonjeno 50 nepokretnih ranjenika i dr Mirko Mladinov s neophodnim osobljem. (Zbornik, tom sanitetske službe knjiga 4 str. 190),

prema Dinari. Zapadnu grupu činila je 3. i 13. dalmatinska brigada, te Grahovsko-peuljski partizanski odred. Ona se imala kretati pravcem Tičevo—planina Jadovnik i dalje prema razvoju situacije.

Pokret zapadne grupe izlazi iz okvira ove teme, pa ćemo slijediti događaje na jugoistočnom pravcu gdje se nalazila 4. splitska brigada.

Kada je pao mrak na večer 2. lipnja bataljoni su se neopaženo povukli s položaja. Prvi bataljon prešao je ispred sela Grkovci, a 2. bataljon u selo Crni Lug sa zadatkom da vrše bočno osiguranje glavne kolone koju su činili ranjenici iz korpusne i divizijske bolnice. Za njihovo prenošenje, pored omladine iz sela Preodac, Crnac i Tičevo, bio je zadužen 4. bataljon. Treći bataljon osiguravao je kolonu sa sjevera od pravca planine Šator i sela Brežine. Naporan i težak je bio put naročito za 4. bataljon, koji je po mraku i kroz močvarni teren Livanjskog polja morao nositi ranjenike. Do svanuća se cijela brigada i bolnice bez incidenta prebacili do sela Gubin, te je odmah u toku dana produženo prema Vješćić gori.

Položaj Marino Brdo—Colakuša—Popovača—Milakovina ostali su prazni. Ipak komandant 1. puka »Brandenburg« poučen teškim gubicima koje je njegov puk pretrpio 28. i 31. svibnja nalazi uvijek razloge za odgađanje napada. Njemu je štab 373. divizije radio-depešom 2. lipnja u 22.05 naredio da 3. lipnja ujutro otpočne s napadom. Sigurnosti radi ta depeša je ponovljena 3. lipnja u 3.10 sati, a onda je zapovijest uručena i lično komandantu puka preko poručnika Rothamela oficira veze. Kako je puk i dalje odugovlačio s početkom napada, a ocjenjujući važnost ovog pravca nastupanja, 3. lipnja ujutro kreće na položaj pukovskog štaba lično komandant 373. divizije.

»Komandant divizije odvezao se rano 3. 6. zajedno sa načelnikom operativnog odjeljenja (poručnik Böhenke) i adutantom 373. bataljona za vezu (poručnik Rothamel) kod 1. brandenburškog puka, da bi onemogućio dručkije shvaćanje zapovijesti kako se to, što je pokazivalo iskustvo, ranije događalo.

Komandant divizije stigao je kod 1. puka »Brandenburg« u 06.30 sati. Puk i sada nije pokazivao nikakvu spremnost da nastupa na Tičevo.

Na lično naređenje komandanta divizije 1. puk »Bandenburg« krenuo je sada konačno u napad 3. 6. — zabilježio je, ne bez srdžbe, komandant 373. divizije, general-potpukovnik Aldrin u svom borbenom izvještaju.

U strahu su velike oči.

Tako je konačno puk krenuo prema praznim bivšim položajima 4. splitske brigade i to s jednim bataljonom ojačanim s jednim eskadrom iz 54. izviđačkog bataljona iz sela Grkovci preko gustih šuma Šatora na selo Crnac u koje su još u večer 2. lipnja izbili dijelovi 7. SS divizije. Oklopni grenadirski jurišni bataljon nastupio je iz sela D. Peulje preko Popovače i Colakuše pa na Doline i Sljeme u V. Tičevo. U Peulje je pored lakih artiljerijskih oruđa bila dovučena jedna baterija poljskih haubica 180 mm. Oko 9 sati otvorena je žestoka artiljerijska i minobacačka vatra na Golubovinu—Milakovinu i Popovaču, koja je trajala

gotovo čitav sat. Onda je tek polako, oprezno nastupila pješadija prema položajima koji su još prethodne večeri napustili borci 4. splitske brigade.

Nalazio sam se toga dana na planini Šatoru s ranjenikom Vučković Nikolom i bolničarkom Katić Anticom. S ruba jednog proplanka u gustim šumama Šatora posmatrao sam kako njemačke snage ispred svojih kolona neprekidno tuku haubičkom, minobacačkom i topovskom vatrom. Vidio sam da su položaji napušteni, da ispred nadirućih kolona nema naših snaga, ali artiljerija je i dalje podržavala pješadijsko nastupanje.

Do večeri su puk »Brandenburg«, jurišni grenadirski bataljon i 54. izviđački bataljon bez borbe izbili u Tičevo, tu zanoćili i u toku noći se pripremili za nastupanje na planinu Vijenac za zapadnom grupom 9. divizije — 3. i 13. dalmatinskom brigadnom, uz koje su bili Grahovsko-peuljski partizanski odred, Štab divizije i Štab 8. korpusa s misijama i svojim organima.

»U 04.15 sati 04. 06. ojačani puk kreće u tri borbene grupe, poslije paljenja V. i M. Tičeva« — navodi u svom borbenom izvještaju štab puka »Brandenburg«. Tako je četnički vojvoda Momčilo Đujić uz pomoć »glavnih snaga« oslobađao »od terora crvenih ove čisto srpske krajeve«, paljevinom kuća i imovine.

Dok su 3. i 13. brigada S. divizije sa Grahovsko-peuljskim partizanskim odredom i 3. bataljonom 3. ličke brigade vodili na planini Vijenac teške borbe za proboj iz okruženja, 4. splitska brigada osiguravala je bolnicu na Vještića gori. Bilo je to nekoliko dana punih tjeskobe. Nije se znalo kako se razvija situacija oko Tičeva. Velika briga bili su ranjenici ostavljeni u podzemnim skloništima oko sela Preodac. Da li su ih njemačko-četnički tragači otkrili? A znalo se kako su oni upravo tih dana zvjerski likvidirali bolnice u Lici, za koje se komandant Dinarske četničke oblasti u svom izvještaju drsko hvalisao: »Uništene su tri veće bolnice sa kompletnim namještajem«. A 5. lipnja 15. armijski korpus je obavijestio o tome depešom 373. diviziju: »Od mjesnih četnika uništena je banditska bolnica jugoistočno od Udbine. Ubijeno 20 neprijatelja (od kojih 2 ljekara) osim toga ubijeno 95 ranjenih i bolesnih.«¹⁷⁴)

Da bi se imalo uvida u situaciju kod ostavljenih ranjenika, Štab brigade u dogovoru sa sanitetskim organima 8. korpusa odlučio je 5. lipnja uputiti u Preodac jednu jaku izvidnicu. Izbor je pao na v. d. komandanta 2. bataljona, poručnika Bana Boška, da on povede jednu ojačanu četvu, odnese nešto živežnih namirnica i lijekova, probije se do Preodaca i izvidi situaciju.

On je izabrao 3. četvu svoga 2. bataljona, naoružao je sa 8 puško-mitraljeza i 5 strojica i krenuo oko podne 5. lipnja pravcem Vještića gora—Gubin—Vrbica—Marin Vrh—Catrnja—Brana—Dugo Dol—Međugorje—V. Šator—Šatorska jezera—Preodac. Na rubu šume na Vranjača gredi rasporedio je mitraljeze, a s trojicom drugova spustio se do zaseoka Trtici, tamo našao vezu i obišao ranjenike. Stanje u zemunicima bilo je veoma teško. Nijemci su se bili povukli, ali su okolo vršljali četnički maroderi. Ipak je narod sela Preodac pretrpjevši nečuveni teror

») Arhiv VII — četnici — k. 3. br. reg. 42/7.

sačuvao tajnu zemunica. Boško je 7. lipnja ujutro krenuo natrag U Vještića goru istim pravcem.

U međuvremenu su ostali dijelovi 9. divizije na planini Vijenac razbili neprijateljski обруč, izmanevrirali njegove, izmorene i prašumsko-kraškim terenima nenavikle snage, zabacile se za leđa njegovih jedinica i sa Jadovnika sjevernim padinama Vijenca ponovno izbile na Tičevo. Radio depešom od 7. lipnja navečer 4. splitska brigada pozvana je natrag

Drugi bataljon odlazi u obilazak ranjenika na Vještića goru u Preodac, Vještićo gora, početkom lipnja 1944.

na svoje položaje Calukuša—Golubovina—Milakovina. Na Vještića gori je 20. divizija preuzela daljnji transport ranjenika preko kanala za vezu s Visom.

Bez posebnih naprezanja brigada je rastjerala u selu Kazanci i Crni Lug četničke grupe i u svanuće 8. lipnja ponovno izbila preko sela Grkovi na svoje stare položaje.

Neka mi bude dopušteno da se prisjetim komandanta 2. bataljona, krajišnika, pok. Branka Filipovića, (poginuo u borbi kod Čapljine 29. siječnja 1945. godine) i načina na koji mi je u jutarnjem sumraku 8. lipnja 1944. dao zadatak:

»Šalove, ti sa svojom četom napadaš Čolakušu. Prikuci se i hakni. To je četnik — jebo mu ti boga — pobjeći će to ko manito!«

Stvarno je tako i bilo. Cim smo se približili, četnici su pobjegli. Svega par rafala bilo je dovoljno za zauzimanje Čolakuše.

Pošto se glavnina 9. divizije probila iz obruča na planinu Jadovnik i izbila svojim prednjim dijelovima na Tičevo, to su se i njemačke snage spustile sa Jadovnika, koncentrirale u Grahovu i pripremale za marš u svoje nove rejone. Međutim, na insistiranje komandanta 373. divizije, 1. puk »Bandenburg« zadržan je i dalje u Grahovu, za nove operacije prema 9. diviziji. Naslonjene na njegove snage zadržale su se i dalje oko Grahova četničke brigade. One su držale polažaje na padinama planine Gnjat i prednju liniju na kosi Gaj od sela Donje Peulje do sela Korita.

Dva puta je njemački puk uz pomoć četnika ponovno pokušao da se preko Marina Brda i Prokosa probije prema Tičevo. Oba puta bio je uz teške gubitke odbijen od snaga 3. i 13. dalmatinske brigade.

Četnici se nisu usudili nadirati prema položajima 4. splitske brigade, ali su se njihove grupice provlačile kroz šatorske šume i u nekoliko navrata ugrožavale pozadinske dijelove, no bez uspjeha.

U noći 16/17. lipnja napao je 2. i dijelovi 4. bataljona na njihove položaje na Gaju. Našli su ih prazne. Četnici su pobjegli prema Grahovu, pod okrilje puka »Brandenburg«.

Tako su se izmoredni bataljoni brigade mogli odmarati, kontrolirajući teren oko sela Peulja. Treći bataljon upućen je u rejon Tičeva, kao opća rezerva Štaba 8. korpusa i istovremeno kao neposredno osiguranje Štaba i improviziranog aerodroma. Tih dana su se na aerodrom u tri navrata spuštali transportni avioni, koji su dopremali oružje i hranu za jedinice, a u povratku su za baze u Italiji evakuirali ranjenike. Time se 9. divizija znatno rasteretila brige oko njih, ali je dopremanje hrane bilo od nevelike koristi, jer količine nisu ni izdaleka mogle zadovoljiti ni najnužnije potrebe. Zbog toga je brigada bila i dalje izložena ozbiljnoj oskudici. Stoga politički komesar divizije u svom izvještaju 24. lipnja 1944. kaže: »Ishrana naših boraca je veoma loša, sastoji se od samog mesa i vrlo rijetke kaše.«¹⁷⁵⁾

Kako su neprijateljske snage još uvijek bile u Drvaru i Bosanskom Grahovu, ateriranje aviona bilo je vrlo riskantno, pa je u noćnim letovima vršena doprema i bacana padobranskim kontejnerima. Bataljon je imao zadatak da prikuplja ta pakovanja i priprema obilježavanje mjesta za bacanje. Oko 20. lipnja posjete aviona postajale su sve rjeđe. Naime često su se u to vrijeme savezničke vlade i vojni krugovi koristili metodom da otkažu pomoć pod raznoraznim izgovorima, a u uzaludnim pokušajima da od Vrhovnog štaba i Nacionalnog komiteta time iznude političke ustupke. No, to su pitanja iz domena opće povijesti drugog svjetskog rata, ali su ona kao što vidimo utjecala i na život boraca brigade.

Navečer 21. lipnja povukle su se sve njemačke snage iz Grahova ostavljajući za sobom četnike kao zaštitnicu. Njih su odmah počele

¹⁷⁵⁾ Arhiv VII — NOV — k. 842, br. reg. 20/1. Izvještaj politkomesara 9. divizije za lipanj 1944. g.

potiskivati snage 9. divizije, koje su već 24. lipnja izbile na liniju sela Ugarci—Marića Košare—Uniška Doca.

Ali u vrijeme dok se 1. puk »Brandenburg« zadržavao u Grahovu, njemačko-četničke snage izgradile su na planinskom prevoju Cigelj, zapadno od Grahova dobro utvrđeno uporište, u kom su raspoređeni kao stalna posada dijelovi 373. divizije i dvije četničke brigade.

Grupa rukovodilaca iz Brigade, Šator planina, krajem lipnja 1944; s lijeva na desno: stoje — File Radić, Vinko Uvodić, Roko Franić, Dukljan Vukotić, Jerki Paltrinjeri, Blaž Jurin; sjede — Branko Filipović, Branko Matković; leže — Boško Ban, Nikola Vidošević, Ante Rosandić, Boško Mileta

Ovo uporište predstavljalo je veliku opasnost i za pravac Grahovo—Livno i Grahovo—Drvar. Njega 9. divizija i uz velike napore nije uspjela likvidirati. Neprijatelj ga je napustio tek pošto je oslobođen Knin u *prosincu* 1944. godine.

Povlačenjem njemačkih snaga iz Grahova završena je u ovoj oblasti neprijateljska ofenziva Rasterećena brige za bolnice i ranjenike, 9. divizija pristupila je uskoro ofenzivnim operacijama prema Kninu i Cetinskoj dolini.

Štab 9. divizije je, između ostalih, posebno pohvalio za pothvate u ovim borbama, jedinice, borce i rukovodioce iz 4. splitske brigade. U svojoj Naredbi broj 16/44.¹⁷⁶⁾ on kaže:

¹⁷⁶⁾ Arhiv VII, k. 846 br. reg. 13—4/II.

»Za potpuno izvršenje zadataka i junačko držanje u borbama kod Peulja pohvaljujemo borce, oficire, podoficire i političke rukovodioce 1. čete 3. bataljona i 2. čete 2. bataljona.

Za umješno rukovođenje i vješto komandiranje i odlučnost pokazanu u posljednjim borbama koje je vodila naša divizija posebno pohvaljujemo i ističemo za primjer svim rukovodiocima u našoj diviziji:

Poručnika Bana Boška, zamjenika komandanta II. bataljona II. (4. splitske) brigade.

Franičević Dinka, pomoćnika političkog komesara čete II. bataljona II. brigade.

Grubišić Milana, pomoćnika politkomesara III. bataljona II. brigade.

Pešo Mirka, vodnika II. čete II. bataljona II. brigade.

U posljednjim borbama koje je vodila naša divizija, naročito su se istakli svojom hrabrošću:

Viculin Mandina, bolničarka III. bataljona II. brigade, koja je pod najvećom neprijateljskom vatrom previjala svoje ranjene drugove.

Ove primjere hrabrosti i požrtvovanja ističemo kao primjer svim borcima naše divizije, kako se treba boriti za čast i slobodu našega naroda.

Evo i izvoda iz pohvale Štaba VIII korpusa NOVJ broj 23 od 20. lipnja 1944. godine:¹⁷⁷⁾

»U upornim borbama na sektoru Grahovo—Tičevo istakli su se sa svojom borbenošću i upornošću II. bataljon, II. brigade i IV. bataljon, III. brigade (9. divizije).

Navedene jedinice pohvaljuju se za hrabro i uporno držanje u borbama protiv okupatora i njegovih domaćih slugu i stavljaju kao primjer ostalim jedinicama i borcima ovog Korpusa.«

Za junačko držanje svih njenih jedinica 9. diviziji čestitao je poslije ovih borbi i sam Vrhovni štab NOVJ i Štab 1. proleterskog korpusa, a Glavni Štab Hrvatske proglasio je 3. dalmatinsku brigadu udarnom. Iz 4. splitske brigade znatan broj boraca i rukovodilaca dobio je odlikovanja za svoje podvige u ovim borbama.

Svojom upornom obranom ovog sektora fronta 4. splitska brigada je u ovim borbama zadržala njemačko-četničke snage i nanijela im teške gubitke. U tim borbama, skupa sa ostalim brigadama 9. divizije, onemogućila je neprijatelju da iz pravca Grahova izbije na liniju Prekaja—Drvar. Time je ostalim snagama NOVJ omogućeno da dobiju potrebno vrijeme za izvršenje manevra zabacivanja u pozadinu neprijateljskih jedinica, odakle se Vrhovni štab prebacio na otok Vis, gdje je mogao u većoj sigurnosti nastaviti vođenje NOB-e u novim složenijim uvjetima, i s novim naporima za potpuno međunarodno priznanje tekovina oružane borbe.

To je svakako jedan od najčasnijih zadataka koje je brigada izvršila u toku svog ratovanja.

¹⁷⁷⁾ Arhiv VII — NOV — k. 846 A, br. reg. 22/4